

ANUARIO BRIGANTINO

2021

N.º44

ANUARIO BRIGANTINO

Fundado por D. Francisco Vales Villamarín

Comité Científico

Ángel Arcay Barral (director)

Xosé M.ª Veiga Ferreira (subdirector)

Alberto López Fernández (secretario)

Martín Almagro Gorbea

Fernando Alonso Romero

Manuel Ares Faraldo

Manuel Ma de Artaza Montero

Pablo Cancelo López

Marta Colón Alonso

Concepción Delgado Corral

Alfredo Erias Martínez

M.ª Jesús Lorenzo Modia

Carmen Manso Porto

Xosé Luís Mosquera Camba

Manuel Núñez Rodríguez

James Duran/Séamas Ó Direáim

Carlos Pereira Martínez

Antonio Raúl de Toro

Daniel Lucas Teijeiro Mosquera

Xesús Torres Regueiro

José Manuel Vázquez Mosquera

Sempre no recordo (†):

José Antonio Fernández de Rota

Antonio Meijide Pardo

José Antonio Miguez Rodríguez

Xulio Cuns Lousa

José García Oro

Luis Monteagudo García

Xosé Ramón Barreiro Fernández

Colaboradores técnicos:

Yosune Duo Suárez

Martín Fernández Maceiras

Silvia Muíño Naveira

José Luis Pariente

Ermita Rodríguez Pérez

EXCMO. CONCELLO DE BETANZOS

2021   n.º 44

Dos traballos asinados
responden os seus autores;
dos demais, a dirección do
ANUARIO BRIGANTINO

Data límite de admisión de
orixinais:
31 de MARZO

REDACCIÓN E INTERCAMBIO

Concello de Betanzos
Arquivo e Biblioteca Municipais

Rúa Emilio Romay, 1
15300 Betanzos, A Coruña

Tlf. 981 77 36 93
anuariobrigantino@betanzos.net

O *Anuario Brigantino* é unha revista de investigación, editada polo Concello de Betanzos. A presentación e a aceptación de traballos implica a cesión automática de dereitos de publicación por parte do autor, tanto en formato papel como en Internet.

Está considera na categoría “C-Normal” segundo a valoración do Ministerio de Cultura e clasificada así mesmo pola UNESCO (080000, Multidisciplinares. Humanidades). Aparece tamén integrada nas seguintes bases de datos: RISO e ISOC, esta realizada polo *Centro de Información y Documentación Científica* (C.I.N.D.O.C.) do C.S.I.C; DICE (*Difusión y Calidad Editorial de las Revistas Españolas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídicas*); DIALNET (*Portal de Difusión de la Producción Científica Hispana*); RILM Abstracts of Music Literature (*Repertoire International de Litterature Musicale*); MIAR (*Matriu d'Informació per a l'Avaluació de Revistes*); LATINDEX (*Difusión y Calidad Editorial de las Revistas Españolas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídicas*); *Ulrich's Periodicals Directory*; REBIUN (*Red de Bibliotecas Universitarias Españolas*); CARHUS Plus + 2018; RESH (*Revistas Españolas de Ciencias Sociales y Humanidades*).

Cuberta:

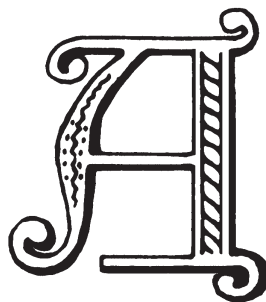
*Debuxo dun fragmento da fonte da
Diana Cazadora de Betanzos deseñada
por Pedro Villar.*

Contracuberta:

*Debuxo a partir fotografía de Ferrer
"Vendedoras na rúa da Porta da Vila".*

*Deseño da cuberta, composición e
maqueta: Yosune Duo Suárez.*

*Depósito legal: C-680/96
ISSN: 1130-7625
Imprime: LUGAMI*

ÍNDICE

* Gravados rupestres no concello de Paderne, polo GRUPO DE ARQUEOLOXÍA DA TERRA DETRASANCOS.....	11
* Dous machados de tope inéditos do Museo das Mariñas e o «Grupo 29» de Luis Monteagudo, por JOSÉ SUÁREZ OTERO.....	23
* Un pequeno puñal de espigo inédito del Museo das Mariñas: sobre armas, imagen y “representación” en los inicios de la Edad del Bronce, por JOSÉ SUÁREZ OTERO.....	33
* Nuevos elementos arqueológicos en Coirós (A Coruña), por DAVID FERNÁNDEZ ABELLA.....	41
* Ara romana de Perbes <i>Conventus Lucensis</i> , provincia Hispania Citerior, por FELIPE ARIAS VILAS e M. ^a DOLORES DOPICO CAÍNZOS.....	55
* Revisións y actualizacións del <i>corpus</i> de inscripciones romanas de Galicia (Hispania citerior), por JUAN MANUEL ABASCAL.....	59
* La Virgen de la Leche de Santa María de Conxo, por CARMEN MANSO PORTO.....	101
* Benfactores de la provincia de A Coruña: Los legados a los Establecimientos de Beneficencia Provincial (II), por MANUEL FIAÑO SÁNCHEZ.....	151
* Los Verederos de Betanzos 1789-1831, por ANDRÉS MOSQUERA GALÁN.....	177
* Crónica del Somatén Armado en el Partido de Betanzos (1920-1932), por JOSÉ LUIS CRESPO GARRIDO.....	185
* 10 anos do Memorial Carlos López García-Picos: a homenaxe de Betanzos ao seu músico máis internacional, por JAVIER ARES ESPÍÑO.....	233
* La restauración del retrato de Carmen Echeverría-Olaverri pintado, por Víctor Morelli, por CREA Restauración S.L.....	243
* A Porta da Vila de Betanzos: a súa demolición e ensanche, por DANIEL LUCAS TEIJEIRO MOSQUERA.....	267

* Os deportados galegos nos campos de concentración da Alemaña nazi (1940-1945). O caso da comarca de Betanzos, por ALBA GARRIDO FERNÁNDEZ e CARLOS LOZANO GONZÁLEZ.....	307
* “ <i>En las orillas del Sarela</i> ”. Exclaustración, xardín e literatura no pazo de San Lourenzo, por RICARDO VARELA.....	321
* A representación da tecnoloxía no parque do Pasatempo de Betanzos. Análise do mergullador e do dirixible, por YOSUNE DUO SUÁREZ.....	339
* Luis Cortiñas (1900-1987). Nacionalismo, republicanismo, condena e exilio, por XESÚS TORRES REGUEIRO.....	357
* As obras particulares no Arquivo municipal de Betanzos (1931-1962), por ÁNGEL ARCAÿ BARRAL.....	453
* Actualizando a tradición: uns Xogos Florais do século XXI, polo grupo PESQUEDELLAS.....	479
* ACONTECEMENTOS DO ANO.....	487
* ENTIDADES CULTURAIS.....	519
* Presentación do Anuario Brigantino 2020, por ANTOLÍN SÁNCHEZ PRESEDO.....	537
* Presentación do anuario brigantino 2020: palabras de despedida do seu director (15 de outubro de 2021), por ALFREDO ERÍAS MARTÍNEZ.....	551
* Homenaxe a Alfredo Erias, pola REDACCIÓN DO ANUARIO BRIGANTINO.....	559

Homenaxe a Alfredo Erias

(Pazo de Santa Cruz de Mondoí, 10-9-2021):
intervencións

REDACCIÓN DO ANUARIO BRIGANTINO

Palabras de Vicente de la Fuente

Querido Alfredo, estimada alcaldesa, ex alcaldes de Betanzos, amigos todos. Estamos hoy aquí para celebrar con nuestro amigo y ArchiveroBibliotecario, su pase del mundo del trabajo al de su jubilación, después de su exitosa vida laboral que se puede constatar por su trabajo muy bien hecho.

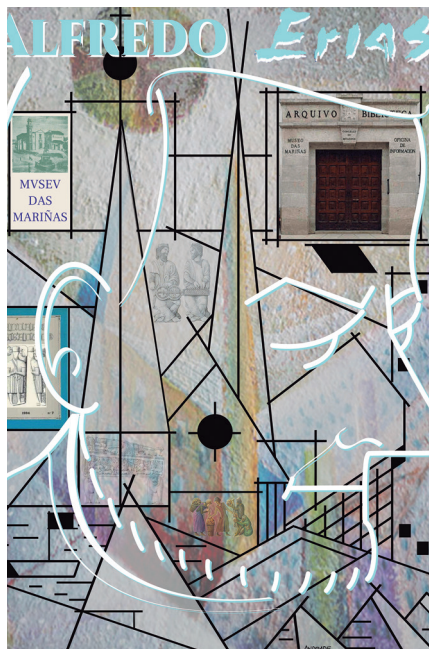
Creo que debemos congratularnos de la gran decisión tomada en su día relativa a la creación de esta plaza de ArchiveroBibliotecario, con el fin de potenciar un Betanzos Cultural, que forma parte de nuestra propia identidad; por eso, ya en el acuerdo plenario del 31 de julio de 1981, fechade aprobación de las bases del

Vicente de la Fuente. Foto: Arume.

Alfredo Erias entrega a Vicente de la Fuente un retrato de seu irmán, Santiago. Foto: Arume.

Portada do programa, realizada por
Xoán Andrade Vidal.

concurso-oposición, se estableció la obligatoriedad de residencia en nuestra ciudad.

Napoleón Bonaparte, antes de la batalla definitiva de la campaña de Egipto, arengó a sus tropas con la célebre frase de: “¡Soldados! ¡Desde lo alto de esas Pirámides, cuarenta siglos os contemplan!” Hoy podemos decir también con propiedad que: “Cuarenta años contemplan a Alfredo” porque son los que median desde su primer trabajo para nuestro Ayuntamiento en enero de 1981 hasta el día de hoy.

Será el 26 de abril de 1983, cuando es nombrado Archivero-Bibliotecario en virtud de concurso-oposición libre, plaza única cubierta en su momento en Galicia, por lo que fue una decisión pionera. El 13 de enero del siguiente año fue nombrado también Director de nuestro Museo das Mariñas, asumiendo así las instituciones que conforman el “Centro Cultural Santo Domingo”.

En un acto cultural, aquí en Betanzos, de no hace muchos años, el propio Alfredo quiso dar a conocer las raíces de cómo fue el primer contacto que le llevaría a la contratación de su primer trabajo en nuestro Ayuntamiento, diciendo: “Debió de ser un día cualquiera del invierno de 1979-80 cuando, al anochecer, apareció por mi casa de Presedo (Abegondo), entonces taberna, mi amigo Eduardo Fuentes, acompañado de un hombre alto, de traje oscuro, camisa gris, alzacuellos, gruesas gafas y amplia sonrisa”. Era mi hermano Santiago.

Alfredo se encontró con un Archivo pendiente de organizar, aunque con fondos importantes. Una Biblioteca normal a nivel de los tiempos, y que hoy es un centro de estudio para nuestra población escolar, así como lugar idóneo para los investigadores.

Un Museo recién inaugurado con gran ilusión, pionero en su género en Galicia y con ganas de llegar a ser lo que hoy tenemos, gracias a Alfredo. Un Anuario Brigantino recién recuperado después de treinta años de desierto, con dos ediciones en el comienzo de su segunda etapa y que en este mes será presentado el número cuarenta y tres, publicación modélica y del mayor reconocimiento gracias a la labor de Alfredo.

El fruto de este logro cultural se debió a una programación estudiada y realizada gracias a un grupo de jóvenes entusiastas hace cuarenta años, conformando el Grupo Untia, ya que sin ellos no hubiese sido posible.

Alfredo, con tesón y bien hacer, ha sabido engrandecer el logro cultural en su triple actividad, teniendo como meta que nuestra ciudad llegase a ser un gran polo de Cultura como capital histórica, pues, como decía el filósofo George Santayana, «Aquellos que no recuerdan el pasado, están condenados a repetirlo» y, al tiempo que se origina sin duda un

Intervención de Eduardo José Fuentes Abeledo. Foto: Arume.

desarrollo cultural, se produce un desarrollo económico en nuestra ciudad, camino que estamos obligados a incrementar sin escatimar medios, pues será nuestro mejor futuro en base a nuestro mejor pasado.

Querido Doctor Alfredo Erias, maestro: Gracias y FELIZ JUBILACIÓN, pues ahora, al final de este tu fructífero recorrido, podemos decir con plenitud que **“los hombres pasan pero las obras permanecen”**.

Palabras de Eduardo José Fuentes Abeledo

BOAS NOITES, autoridades, amigos e amigas de Alfredo Erias.

O meu agradecemento, e o dos demais membros da Comisión Organizadora, a todos vós, e tamén a aqueles que non están presentes pero manifestaron o seu desexo de participar nesta homenaxe.

Expresareime en primeiro lugar como AMIGO e, máis adiante, como membro fundador do GRUPO UNTIA.

Por iso, Alfredo, quero lembrar algunhas vivencias que coñezo da túa traxectoria, merecente dunha homenaxe como a que nos convoca hoxe aquí.

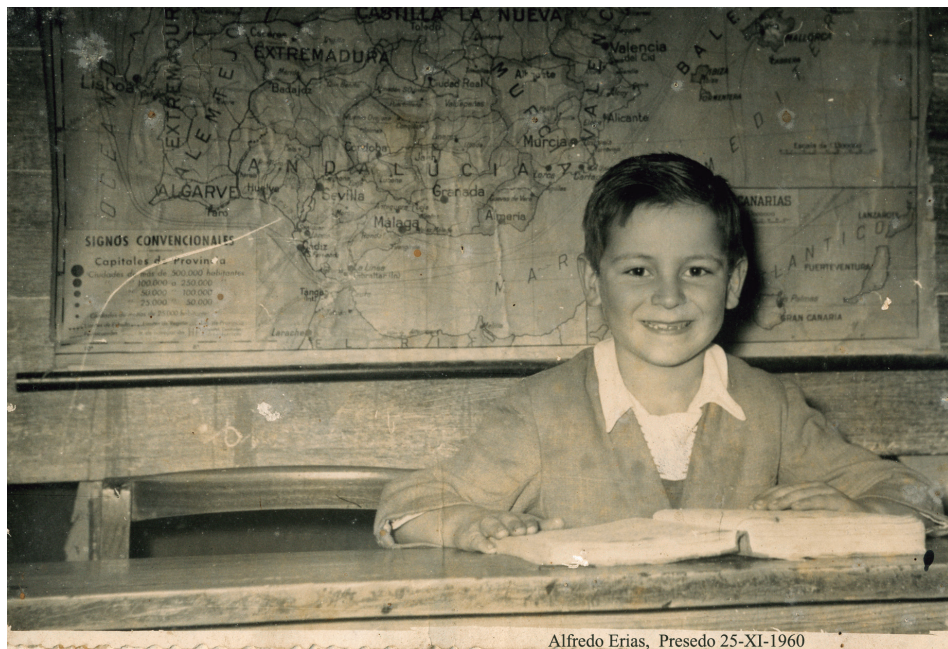
Recupero elementos do que coñezo da túa historia persoal que coincide, nalgúns aspectos, coa colectiva da xeración á que pertences.

Esa historia que fundamenta a construción do presente e serve para proxectar o futuro.

Cando NENO, Alfredo, que FUTURO che esperaba?

Pepe Abeal, poeta e profesor de Latín, un bo amigo común, escribía no libro conmemorativo do 50 Aniversario do Instituto Francisco Aguiar de Betanzos, nos que os tres estudamos e nos coñecemos:

“Hai cousas que nos ocorren para as que non atopamos explicación, para min unha delas foi a de ir estudar o Bacharelato, xa que non estaba explícita en nada do que me rodeaba” (Abeal, 2002, p. 27).

Alfredo Erias, Presedo 25-XI-1960

Alfredo Erias na escola de Presedo o 25 de novembro de 1960. Foto: Axilda.

Pepe, nacido coma ti, Alfredo, nunha pequena aldea da comarca betanceira, comezou ben cedo a expresarse coa palabra escrita e, grazas a ti, como tantos outros escritores, artistas e investigadores, publicou varios traballos no Anuario Brigantino e, no seu caso, foi dando a coñecer un mundo persoal e íntimo preñado tamén de referencias á fermosa comarca mariñana, como sucedeu con tantos outros autores nesa publicación á que tanto debemos, desde que a creara D. Francisco Vales Villamarín nos anos 40 do pasado século e ti dirixes con suma dedicación e competencia.

Cando neno, Alfredo, inclinácheste primeiro polo debuxo e a pintura, tamén para sacar de ti o que levabas dentro. Fuches, como Pepe Abeal e tantos compañeiros do Instituto, un meniño de aldea, de Presedo, nas terras de Abegondo, ese Presedo que agora tanto tentas proxectar, como se merece, no Camiño das Estrelas.

Eras un neno que calzaba zocos de madeira, como ti mesmo comentas nun emotivo relato autobiográfico.

Un neno que saíu da escola aos doce anos para traballar como aprendiz de carpinteiro de obras durante dous anos, e sen cobrar un peso!!!

Pero un día, mancácheste nunha perna cun machado e pasaches un tempo na taberna e taller de zapateiro da familia, ese espazo onde comezaches a expresarte como artista, aproveitando os cartóns de tabaco. Facías, sobre todo, retratos dos clientes. Persoas que por alí pasaban para tomar unhas cuncas e conversar, comezaron a apreciar as túas cualidades artísticas, e insistiron en recomendar que foras ao Instituto para estudar. Gañaches unha beca e tiraches por outro camiño, preferiches os libros, estudaches duro e empezaches a coñecer un mundo diferente na vila e no Instituto de Betanzos aos 15 anos. Non parabas de obter *Matriculas de Honor*.

Pasaches, Alfredo, de aprendiz de carpinteiro de obras a estudante brillante, con beca que mantiveches tamén nos estudos universitarios. En Betanzos, comezaches ben pronto a mostrar a túa valía, tamén no mundo artístico, e a facer amigos. Non debe estrañar que nunha entrevista, que eu mesmo che fixen en Agosto de 1977, publicada no xornal *El Ideal Gallego*, con motivo da túa primeira exposición de debuxo e pintura no antigo Hospital de San Antonio, co patrocinio da Asociación Cultural Betanceira, declararas:

“En Betanzos fixen o Bacharelato, teño amigos e síntome como na casa”

Ese ano xa estabas estudando segundo curso na Facultade de Xeografía e Historia da Universidade de Santiago de Compostela e dicías que para ti a arte era:

“unha maneira de expresar, de comunicar, a miña personalidade”,

pero tamén engadías que a creación musical che permitía compartir ese mundo interior no que bulían tantas cousas, e reclamabas poder compartir con outros as túas inxedanzas. Sempre o mesmo anhelos de expresarte a través da arte, de explorar camiños novos, de investigar en campos diversos e de compartir os achados.

En Presedo non había ninguén que debuxase nin cousa parecida. Coa música algo puidiches herdar de teu pai que tocaba a trompeta, e aprender da sensibilidade e tenrura da túa nai.

O teu triángulo máxico, Alfredo: Presedo, Betanzos e Santiago de Compostela. Un triángulo para ollar o mundo, facerse preguntas, exploralo, tentar comprendelo e expresalo por diversos medios. Ti mesmo comentabas naquela entrevista de 1977:

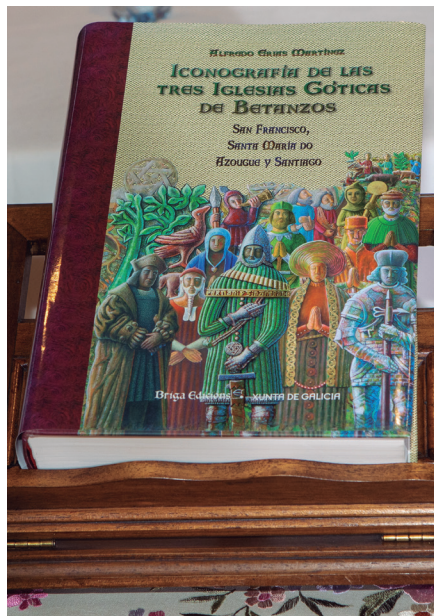
“Penso que o home é todo ser capaz de plantexarse a si mesmo como problema, é dicir, capaz de preguntarse quen é, e por que, a onde vai e por que”.

Lembro as horas que compartimos en Betanzos, no Centro Parroquial, ou en Santiago con encontros nos que falabamos do divino e do humano. Recordo aquelas discusións sobre obras de Bertrand Russell, de Leibniz, ou as análises sobre a historia económica do mundo nos manuais que estudabas e que facían tambalear algunhas das ideas previas que tiñamos por aquela época. Tamén lembro partidos de baloncesto e fútbol, e algunhas festas para divertirnos e abrírnos a novas experiencias.

O vicerreitor da Univ. de Santiago, don Manuel Lucas Álvarez, entrega a Alfredo Erias un feixe de *Matrículas de Honor* na inauguración do curso 1969-70 do Instituto Francisco Aguiar, no Cine Capitol de Betanzos.

Eran xa tempos de CAMBIOS importantes no país en moi diversas dimensións, e a CULTURA debería ocupar un lugar relevante. Así o pensabamos, Alfredo.

Coa herdanza, entre outros, de D. Paco Vales, e a sagacidade, competencia e capacidade organizativa de Santiago de la Fuente, puidemos colaborar, xunto con outros compañeiros, entre eles Xosé Raimundo Núñez, Xoán Andrade, Xosé Antón García Ledo e Antonio Río, para impulsar a cultura en Betanzos a través do Grupo Untia, para tentar recuperar, recompilar, preservar e difundir o extraordinario patrimonio histórico e artístico da vila. Como dicía Brais da Bouza, os betanceiros debemos ser:

“conscientes do noso pasado, do que temos, do que tivemos, das posibilidades que hai de lle quitar bo froito ao que gardamos na casa”
(Bouza, 1981, p. 116).

Cando remataches a carreira de Historia, volvíches a Presedo, con dúbidas sobre os pasos a seguir para continuar progresando na túa formación e gañar en autonomía.

Coas iniciativas no marco do Grupo Untia e algunhas lúcidas propostas desde o Goberno Municipal naqueles anos, aínda no proceso de progresivo asentamento de cambios iniciados na transición democrática, ideáronse proxectos de longo prazo, tan necesarios para logros de calado para o ben común, e ti comezaches a túa andaina como responsable do Arquivo, da Biblioteca, do Museo das Mariñas e do Anuario Brigantino.

O teu labor fixo posible que eses proxectos ilusionantes se plasmasen na realidade. Calquera que visite o Museo poderá dar boa fe do que digo paseando polas salas nas que se percibe con nitidez a túa pegada, e o intento de poñer en valor o que alí se conserva como cando declarabas nunha entrevista publicada no xornal *El Ideal Gallego* no 2016 que: “a única imaxe dun líder burgués da época irmandiña está en Betanzos”. Un elemento máis para impulsar a Feira Franca Medieval Betanceira, como tentas noutros traballos nos que te refires, por exemplo, ao único calendario agrícola medieval completo de Galicia que se atopa na fermosa igrexa de Santa María do Azougue.

O mesmo podemos dicir do Arquivo Municipal nun traballo en harmonía co teu compañeiro, Xosé María Veiga Ferreira, un exemplo de bo facer con visión de futuro, e que é referencia para outros moitos arquivos desta índole, tras un inmenso traballo do equipo baixo a túa dirección.

Pero a túa implicación co desenvolvemento cultural e a dinamización neste eido non remata con estas iniciativas.

Pódense citar outras moitas ben valiosas. Entre elas, o impulso á Biblioteca Municipal, e todo o extraordinario traballo realizado coa publicación do Anuario Brigantino, os Ciclos de Conferencias Anuais, as colaboracións de variada índole con institucións e entidades betanceiras e doutros moitos lugares, a colaboración para a edición da Guía Didáctica

sobre a igrexa conventual de San Francisco que realizamos Mercedes González Sanmamede e eu mesmo, ou a monumental e fermosísima aportación, produto da túa Tese Doutoral, Sobresaínte *cun Laude* por unanimidade na USC, que leva por título, *Iconografía de las tres iglesias góticas de Betanzos*. Unha rigorosa investigación que deixa ben claro o lugar que ocupa Betanzos como CAPITAL DO GÓTICO GALEGO.

A túa aportación foi, e segue a ser, fundamental, en liña con aquel proxecto cheo de ilusión que impulsou o Grupo Untia e que, como toda obra humana, tivo luces e sombras na súa traxectoria, pero a realidade das aportacións ben se pode comprobar, e os desexos de traballar polo ben común, e de gozar da concordia e a colaboración están, mesmo esta noite, aquí, neste mesmo acto, ben presentes.

Estou convencido de que, pese á túa xubilación oficial, vas seguir traballando, propoñendo novos proxectos, recuperando outros moitos que saíron do teu caletre e que non se puideron realizar aínda totalmente (como resucitar, e poñer en valor o Camiño Xacobeo de Vilalba a Betanzos), pero que, de seguro, co apoio dos que estamos aquí, e doutros que non puideron asistir esta noite, se farán realidade para o progreso da comunidade en Presedo, en Betanzos, en Galicia e no mundo.

Nun día de festa e goce, como o de hoxe, podería dicir como os nosos antepasados betanceiros, “que suba o pan e baixe a caña”!, pero quero exclamar, con XÚBILO DE *IUBILATIO*, con alegría:

QUE SOE A FERMOUSA MÚSICA MEDIEVAL EN HONOR DE ALFREDO ERIAS MARTINEZ ! GRAZAS, AMIGO ALFREDO, GRAZAS, AMIGOS E AMIGAS.

Palabras de Carlos Pereira Martínez

Boa tarde, amigos e amigas. Como un dos membros do Comité Organizador quero darlles a benvida a este acto de homenaxe ao noso querido amigo Alfredo Erias Martínez. Grazas pola súa asistencia.

Darei comezo á miña intervención coa lectura dunha carta-tarxeta, datada en Betanzos o 4-VIII-1992:

Amigo Xoán Carlos:

Tampouco este ano poidemos publicarche o traballo. Independentemente do fondo, no que non entramos, tódolos que o vimos considerámolo escuro formalmente. Mesmo, segundo os que máis saben disto por aquí, parece que o galego, reintegrado ou non, non é moi axeitado.

Intervención de Carlos Pereira Martínez. Arume.

Web do Arquivo Municipal de Betanzos, creada por Alfredo Eras, o mesmo que a do Anuario Brigantino, Hemeroteca e Museo das Mariñas.

Hei de confesar que o texto daquela tarxeta (logo, analizado con calma, tiña o seu fundamento) non me sentara moi ben. Para que nos imos enganar. Sen embargo, -o que son as cousas-, tres décadas despois dirixíome a vostedes formando parte da Comisión organizadora desta homenaxe. Porque pasada aquela “cura de humildade inicial”, o certo é que, lonxe de quererlle facer vudú ao noso amigo, xa no *Anuario* de 1995 publiquei un artigo sobre “A encomenda de Betanzos da Orde do Temple”, ao que seguirían outros 20, e aínda puideron ser algúns máis. Así mesmo, no do ano 2005 Alfredo incluíunos, a min e a Suso Torres, no Comité Científico da revista.

A nosa relación podía ter sido simplemente puntual, mais, pouco a pouco, Alfredo foise convertindo nun dos meus mellores amigos, cunha amizade que non dubido en

¹ Logo de finalizada esta intervención, confirmíome Xesús Torres Regueiro que fora el -non Xosé Cardeso- quen lle pasara o meu artigo a Alfredo Eras.

En fin, que a pesar do traballo que nos deu, estes detalles tenden a facer que quede sen publicar dun ano para outro e, polo tanto, mándochos. Ti verás.

Un cordial saúdo.

Alfredo Eras

Con esta tarxeta, viña o convite para asistir á presentación do no 14 de *Anuario Brigantino*, correspondente ao ano 1991.

Dado que na carta indicábase, de maneira indirecta, que xa non se puidera publicar non só neste *Anuario*, senón no anterior, e que no texto do artigo que Alfredo me devolve eu asino como estudante de 5o de Historia, como sexa que rematei a carreira en xuño de 1991 debín coñecer a Alfredo antes desa data, probablemente a finais de 1990 ou comezos do 91. É posible que fose a través de Xosé Cardeso Liñares como o, coñecín. Non estou seguro.¹ Mais transcorreron, pois, tres décadas dende entón.

cualificar de fraternal e importante na miña vida e da miña familia. No decorrer dos anos fumos compartindo múltiples eventos históricos, artísticos, literarios e familiares. Puido favorecer esta relación quizais a circunstancia de traballarmos os dous en concellos, e estarmos fóra do ámbito universitario. Puido ser, tamén, que ambos os dous procedemos de familias traballadoras de oficios manuais ou domésticos.

Pola miña amizade con Erias, chegou a relación coa xente de Betanzos. Convidado por el ou a través del, na cidade teño impartido relatorios, participado en exposicións, pronunciado o pregón da III Feira Franca Medieval, ou presentado o *Anuario Brigantino*. Por Alfredo, teño tamén a Betanzos no meu corazón e na miña memoria vital. El tamén ten participado en numerosas actividades e iniciativas en Culleredo.

Estamos aquí hoxe, convocados para homenaxear a Alfredo. Mais..., por que o facemos? Xa os compañeiros que me precederon no uso da palabra esbozaron o labor intenso de Alfredo nos últimos 40 anos. Pola miña parte, quixera facer algunhas anotacións complementarias ao respecto.

Transcendente foi a organización da Biblioteca Municipal e, sobre todo, do Arquivo Municipal de Betanzos, coa axuda inestimable do tamén querido amigo Xosé María Veiga, recuperando igualmente fondos doutras entidades brigantinas que ben poderían terse perdido para sempre, ou de particulares: nestes, quero mencionar expresamente o denominado Fondo Alvajar, porque acolle moita documentación orixinal do goberno republicano no exilio que só se pode consultar en Betanzos ou nunha institución madrileña.

Ademais da organización dos fondos, é moi relevante o proceso de dixitalización dos mesmos, e que boa parte deles poida ser consultado e descargado na rede, o mesmo que a prensa histórica de Betanzos ou os números do *Anuario*. Isto fai que a historia de Betanzos estea ao alcance de calquera persoa en calquera parte do mundo. Esa foi sempre a aposta de Erias, abrir todo á cidadanía.

Respecto do *Anuario Brigantino*, Alfredo véno dirixindo dende o nº 6, correspondente ao ano 1983. En breve, presentárase o nº 42. Son, polo tanto, 38 os Anuarios dirixidos por el, coa axuda inestimable, neste e en tantos traballos, de Xosé María Veiga. E teñen colaborado na publicación, dende a súa fundación, 473 persoas. Neste sentido, como salientei o ano no que me tocou presentalo, é unha revista con moita máis entidade que

outras editadas en vilas ou cidades das características de Betanzos e que contan, mesmo, con Centros de Estudo e Investigación, como serían Benavente, Astorga ou Ciudad Rodrigo. Mesmo nada ten que envexar a revistas científicas universitarias.

O *Anuario*, como xa se indicou, está dixitalizado e a disposición de todo o mundo na rede, e figura en importantes bases de datos científicas.

Paréceme relevante salientar que esta publicación está aberta a traballos sobre calquera época histórica e ámbito territorial, non ao de Betanzos exclusivamente, o que a fai aínda máis universal.

Por outra parte, está o seu labor como director do Museo das Mariñas. Sobre este asunto, simplemente direi que, agás en cidades de certa entidade, non é doado encontrar un museo tan completo como o de Betanzos.

Como historiador, Alfredo ten publicado importantes traballos de diversas épocas históricas: por citar só algúns, destacaríase os da Xente da Baixa Idade Media, o da caza mítica do xabarin ou o estudo sobre o *green man*. Mais o exemplo rotundo do seu rigor científico e mesmo artístico sería o extraordinario libro sobre as igrexas góticas de Betanzos, que recolle a súa laureada tese de doutoramento.

Ten igualmente Alfredo unha longa traxectoria artística.

Como debuxante, especializado no tema arqueolóxico, é do mellor que deu Galicia: un exemplo serían as súas carpetas de debuxos (os Músicos do Pórtico da Gloria, os Cabaleiros...), moitos deles convertidos en gravados.

Como pintor, aínda que ten abordado diversas temáticas, destacaríase as que vencellan o seu labor artístico co histórico: as series *As praias da Memoria*, *Xente no Camiño* ou, a máis recente, *Miradas do Imperio*, coa representación de emperadores e emperatrices de Roma.

É xusto lembrar tamén agora a súa participación no Grupo Crise.

Cofundador de Briga Edicións, con María Teresa Garea, compañeira na vida e en tantas iniciativas, nesta editorial, ademais das citadas carpetas de debuxos e a súa citada tese, viron a luz publicacións moi interesantes: entre elas, pola súa importancia para Betanzos, destacaríase a compilación da obra completa de Francisco Vales Villamarín preparada polo propio Alfredo. Nesta editorial viu a luz o libro que Ana Romero Masiá e máis eu fixemos sobre o Centro de Estudos Sociais Germinal da Coruña.

En Briga Edicións, como no Anuario e en tantas e tantas publicacións editadas polo Concello de Betanzos, brilla tamén o seu exquisito gusto como maquetador.

E, aínda nos quedaría ese extraordinario proxecto que é o Mesón Museo Xente no Camiño, na súa aldea natal, Presedo, que vencella historia, arte e gastronomía. Oxalá poidan verse cumpridas todas as ilusións postas nel.

Finalizo xa, reiterándolles o noso agradecemento pola súa marabillosa resposta á chamada desta homenaxe.

Quero dicirlle así mesmo aos seus fillos que poden estar moi orgullosos do seu pai, como el o está deles.

Quero transmitirlle o noso cariño a María Teresa, sen cuxa colaboración e mesmo impulso non se explicarían moitas das cousas das que temos falado.

Por último, quero lembrar a dous entrañables amigos de Alfredo, don Luis Monteagudo e Tino Poza: se vivisen, estarían hoxe felices de compartir con nós esta celebración da amizade. Quizais o fagan dende algún rincón do Universo.

Moitas grazas.

Música medieval do grupo «La Xácara». Fotos: Arume.

Palabras de Alfredo Erias Martínez

Hai algúns anos, fixéronlle unha homenaxe a don Luis Monteagudo no Museo do Pobo Galego. Eu cheguei alí e don Luis non aparecía. Ó pouco tempo chamoume Fernando Alonso Romero dicíndome que non había maneira de sacar a don Luis da casa, Que fora alí a ver se eu o conseguía. Belvís non está moi lonxe e cando abrín a porta alí estaba don Luis rodeado por uns amigos, sentado nunha silla e moi enfurruñado.

-Qué pasa don Luis?

-*A Fulano de tal le hicieron un homenaje y al mes murió. A zutano le hicieron otro homenaje y a las dos semanas murió. Y a mengano le hicieron otro y al día siguiente murió. Y NO VOY, NO VOY Y NO VOY!*

Como aquilo parecía unha perrencha dun neno pequeno (xa sabes que os sabios son moi nenos), actuei de pai autoritario e funcionou:

-Veña don Luis, espabile que xa é tarde! Estano esperando tódolos amigos no Museo e non lles vai facer este feo.

-*Bueno (dime el), también habrá algún enemigo.*

-Haberá home haberá, pero ande para diante e déixese de tonterías.

Total, que espabilou, quedou encantado da homenaxe e, o máis importante de todo, non morreu, polo menos non morreu daquela: tardaría uns cantos anos.

***

GRACIAS A TODOS!

MOITÍSIMAS GRACIAS POR ACOMPAÑARME NUN DÍA TAN ESPECIAL!

GRACIAS á alcaldesa María Barral por presidir esta celebración.

GRACIAS a tódolos alcaldes e alcaldesas que están aquí e que me acompañaron durante estes 40 anos. Todos teñen unha parte moi importante nesta homenaxe, porque foi baixo o seu paraugas como traballamos os meus compañeiros e máis eu nas institucións culturais de Betanzos. Vicente de la Fuente García, Antolín Sánchez Presedo, Manolo Lagares Pérez, María Faraldo Botana, Ramón García Vázquez e María Barral Varela son os responsables últimos do que se fixo no Arquivo, na Biblioteca, no Museo e no Anuario Brigantino.

GRACIAS TAMÉN ó alcalde de ABEGONDO, José Antonio Santiso Miramontes. Seu pai aprendeu a zapateiro co meu na Estación do Norte e as dúas familias tiveron sempre unha relación de amizade.

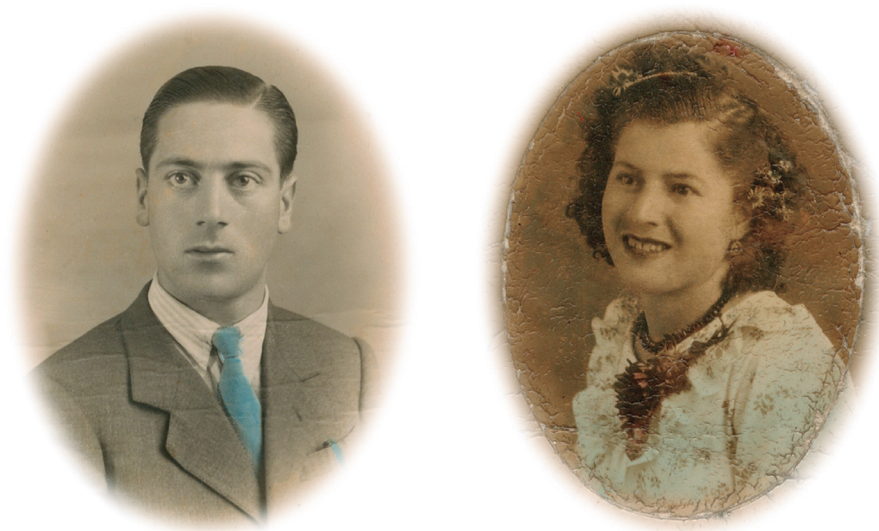
GRACIAS MOI ESPECIAIS ós organizadores que con tanta ilusión e tanto traballo conseguiron isto. Non poderei esquecerlo nunca.

Vicente de la Fuente, o alcalde co que entrei no concello.

Luis Sande, que está a recuperar a viticultura en grado de excelencia en Betanzos.

Antonio Erias Vales e María Martínez Veiga, pais de Alfredo.

Juan Suárez, o meu médico e un verdadeiro humanista.

Eduardo Fuentes, vello amigo desde o Instituto Laboral, compañeiro do Grupo Untia, profesor da Univ. de Santiago e colaborador do *Anuario Brigantino*. Moi agradecido polas túas palabras garimosas, amigo Eduardo! Carlos Pereira, outro vello amigo, sabio de Culleredo, historiador, poeta, artista, membro do Comité Científico do *Anuario Brigantino* e autor de moitos traballos no mesmo, compañeiro de tantas mostras á beira do sempre recordado Celestino Poza. Moi agradecido tamén polas túas palabras, amigo Carlos! Sabes máis de min que eu mesmo!

Arredor deles sei que andivo tamén o meu amigo, Juan María García Otero con quen colaborei na revista *Restauro*. Gracias amigo Juan! E Xoán Andrade, tamén compañeiro

do Grupo Untia, un marabilloso artista e colaborador do *Anuario Brigantino*, que me fixo ese extraordinario retrato que aparece na portada do programa. *Gracias* amigo Xoán! E gracias a tódolos amigos e amigas que non podendo estar se fixeron presentes.

Non me podó esquecer do espectacular grupo de música antiga LA XÁCARA que elevou este acto a unha categoría especial. Felicidades pola vosa excelencia! Moi agradecido e que teñades toda a sorte que merecedes!

Pero o máis sorprendente é a cantidade de amigos que nun día coma hoxe estades aquí. Non hai palabras suficientes para dicirvos o moi agradecido que estou. Hoxe sintome arroupado polo voso cariño e espero que dalgunha maneira volo poida devolver.

E logo están os meus compañeiros e amigos nas institucións culturais de Betanzos ós que, nun día coma hoxe, teño que agradecer e recoñecer todo o seu traballo. Eles son (ademáis do resto dos compañeiros do concello): José María Veiga, Pilar Vázquez e Ermita Rodríguez. Eles foron parte da miña familia durante estes 40 anos e en todo o que se fixo teñen un papel moi importante. A eles teño que engadir a Alberto López, secretario do *Anuario Brigantino* e da Fundación Monteagudo. El é parte tamén da familia.

En fin, non pararía de dar *gracias* se penso en tódolos colaboradores do Anuario, en toda a xente que aportou documentos, libros, pezas para o Museo. E mesmo, noutras actividades miñas, en toda a xente que me axudou, como o caso de Daniel Manso, fiel amigo das terras do Deza. Logo están as máis de cen mostras de pintura, debuxo e gravado nas que me apoiaron poetas como Xulio Valcárcel, Juan Carlos Mestre, Diana Varela Puñal, Álvarez Cácamo, Miguelanxo Fernán Vello, Carlos Pereira, Olga Patiño e outros, coa súa presenza e cos seus poemas...

Nesta faceta expositiva teño que dicir que se produciu en min unha especie de explosión cando coñecín á miña muller, **Teresa Garea**, a finais de 1996. Despois de anos volvíñ expoñer en 1997 e xa non parei. Está claro que ela tamén forma parte moi importante da miña vida, non só a nivel familiar, senón tamén profesional ó crearme o ambiente favorable para que eu me pasase horas e horas pintando ou debuxando. Encántalle acompañarme nas exposicións e quizais un dos momentos que recordo con máis cariño foi precisamente o da reclusión do Covid, porque mentres eu debuxaba para o meu último traballo de investigación, ela facía vestidos para as monequiñas que lle daría á súa netiña que estaba a punto de nacer. Está claro que en toda esta aventura dos últimos 40 anos a **miña familia** foi a que máis sufriu por estar eu embebido en tantas cousas. Non me quedaba tempo para nada e aínda me parece increíble que chegara a ter 3 fillos estupendos (Felipe, Alberto e Pablo) e unha preciosa netiña, Isabel, que agora, con 4 anos, debe estar a punto de levantarse en Kioto, Xapón.

Xa vos podedes imaxinar que en realidade esta homenaxe que se focaliza en min e que agradezo enormemente, habería que repartila entre toda esta xente. En todo caso, tamén se podería e se debería ver como a homenaxe a unha labor cultural do concello de Betanzos durante os últimos 40 anos.

***

Presedo en 1954, como toda a Galicia rural, vivía case no Neolítico. Digamos con máis precisión, na Idade do Ferro.

Nacín ás cinco da tarde do 29 de maio de 1954 como se nacía daquela nas aldeas, sen médico nin nada extraordinario. A miña mamá deu a luz coa axuda da Señora María, muller do mestre de Leiro, don Antonio Pernas, avós do actual médico de Betanzos, Antonio Asensi. Ó parecer non respiraba, así que me colleron polas pernas, puxéronme coa cabeza cara abaixo e aplicáronme o método de rigor: déronme a primeira azouta importante no cu. Naturalmente empecei a berrar a todo pulmón e aquí estou.

A miña familia era moi humilde, pero cando tiña uns seis anos máis ou menos tiven a sensación moi gratificante de que eramos ricos. Ricos, si, porque na eira había unha meda

de trigo que a min me parecía bastante grande e outra de centeo algo máis pequena. Logo, na casa tiñamos unha prancha eléctrica, un radio transistor e un reló despertador. Que máis se podía pedir?

Por aquel tempo, a miña máxima aspiración na vida era ser revisor de autobús, porque había un, chamado Jorge, nos autobuses do Gilsanz, que era todo un espectáculo de presenza e autoridade cando, despois de meter a todo o mundo dentro ou enriba do vehículo (galiñas e porcos incluídos), coa porta a punto de pechala, dicía, VÁMONOS! E ían todos cara a Betanzos, lugar soñado, mítico na cabeza daquel neno de Presedo que era eu. Como me gustaba o olor a gasoil!, o olor da aventura!

***

Chegados a este punto vouvos contar unha das moitas versións dun conto oriental e logo direivos por que.

Un príncipe decidiu coñecer o seu territorio e visitou campos e vilas por todas partes. Nunha das vilas quedou asombrado pola imaxe dun pobre miserable que pedía limosna na esquina dunha rúa. Daquela o príncipe mandou a un servo que lle dera unha limosna e, sen que se dese conta o pobre, lle metera unha esmeralda no peto. Así ocorreu e o príncipe e o seu séquito emprenderon a marcha.

Anos despois, aquel príncipe volveu pasar polo mesmo lugar e sorprendeuse ó ver o mesmo pobre coas mesmas pintas miserables no mesmo lugar. Daquela faloulle directamente: Pero, vostede que fai aí? Son un pobre, señor, funo toda a vida. Pero, e a esmeralda? Que esmeralda, señor? A que che puxen no teu peto a primeira vez que pasei por aquí. Daquela o home, confundido, mirou nos petos e, efectivamente, atopou a esmeralda e díxolle ó príncipe: Señor, nunca xamais se me houbera ocorrido que eu tiña un tesouro, por iso nunca o busquei.

O que nos di este conto é que todos, absolutamente todos nós, temos un tesouro agochado. O problema está en que a maioría nin o buscamos nin o atopamos. E o tesouro é iso que facemos ben de maneira natural, que mesmo nos diverte e que nos faría feliz a nós e ós nosos, se se convertera na nosa profesión. Pero cantas persoas fan o que lles gusta? Probablemente moi poucas. Diranche: non estudies esa carreira porque ten pouco futuro. Fai o que fai teu pai, porque xa tes moito andado, etc.

Outro problema é saber cal é o teu tesouro de verdade, cal é esa profesión para a que realmente es bo de maneira natural. Porque esa elección é moi difícil e require información.

Alfredo Erias (1955),
un neno de Presedo con zocos.

Familia e traballadores da empresa de autobuses «Vda. de Gilsanz».
Xentileza de don Julio Gilsanz.

Non é suficiente iso que che poden dicir de que sigas o teu corazón, porque un corazón sen información sabe deus a onde te pode levar. Aquí, naturalmente, entran as institucións educativas e os bos mestres, os bos de verdade. Porque o mestre debería ser unha figura esencial no sistema e falta moito para que así sexa, empezando pola súa formación e pola súa consideración institucional e social. O mestre ten que saber mostrarlles moitos camiños ós alumnos e logo darlles confianza neles mesmos para atreverse. Darlles tamén armas intelectuais e sociais para percorrer o mundo nas mellores condicións. E para que logo, se caen, se se equivocan, que poidan estar preparados para levantarse inmediatamente e probar outro camiño. O malo non é equivocarse, o malo é non atreverse. Por riba de todo o mestre debe querer ós seus alumnos, querelos, porque así daralles moito mellor a autoconfianza que necesitan para enfrontarse á vida, para atreverse. Porque unha persoa con autoconfianza e ilusión é imbatible.

Pero daquela, por qué o fillo do zapateiro de Presedo, no concello de Abegondo, que son eu, poido atopar o seu tesouro, o seu camiño, ese que o absorbeu durante 40 anos? Asegúrovos que ese é un misterio tamén para min, porque me sinto como se alguén houbera movido uns fíos invisibles, máxicos, en momentos clave da miña vida para que non me desviase.

Empecei naquela escola marabillosa de Presedo ós cinco anos, coa moi boa mestra dona Generosa Brea Real, onde os rapaces ían e viñan andando mesmo de parroquias lonxanas; logo subiamos ás árbores por froita, segundo a época do ano e, por riba de todo,

Un día de primeiras comuñóns en Presedo. No centro, a mestra dona Generosa Brea Real e o sacerdote don Manuel Mallo Mallo (década dos 60 do século XX).

xogabamos moitísimo, ás cousas máis inverosímiles: ás agachadas, ás apilladas, mesmo aínda á billarda e, naturalmente, ó fútbol. Nada que ver con esa especie de campos de concentración actuais (xa sei que esaxero) que desaparegan ós nenos da súa casa e do mundo cultural das aldeas. É lóxico que logo queden desertas!

A primeira gran lección da escola deuma a miña mamá, María, que, con todo o amor do mundo, e axudada dun carabullíño, repasaba comigo as leccións tódolos días pola mañá, antes de saír da casa, para que fose ben na escola desde o principio. Teño que dicir que ela naquel tempo non sabía sumar. A sumar ensineille eu uns sete anos despois cando puxemos a taberna. O caso é que na escola fun ben e meus pais, e iso é importante para a autoconfianza dun neno, estaban moi orgullosos. Eramos unha familia humilde, era verdade, pero o neno era dos mellores da escola e iso poñíoo moi contentos. Hoxe gustárame pensar que estudei moito toda a miña vida para que eles estiveran orgullosos e foran felices.

Un dos primeiros recordos relacionado coa autoconfianza foi o seguinte:

-Don Antonio, mire que debuxo fixo o rapaz (léase *rapás*). Díxolle meu pai a don Antonio Pernas, o citado mestre de Leiro. Recórdoo perfectamente: era unha maceira con mazás debuxada cun *pizarrillo* nunha pizarra da escola (por certo, segundo o dicionario pódese dicir *pizarrillo*, pero non *pizarra*; no seu lugar diráse «lousa»!, en fin). Nada do outro mundo, pero don Antonio doulle moita importancia e animoume a seguir. O caso é que aquelas palabras daquel home de prestixio moi probablemente me deron a autoconfianza suficiente para non abandonar nunca xamais o debuxo.

Alfredo, Abeal, Leis, Ferreño, Vázquez Lorenzo e Maceiras, amigos e alumnos do Instituto de Betanzos (marzo, 1972).

Máis tarde, cando tiña uns 12 anos, abrimos a taberna e ese foi o lugar das miñas continuas exposicións de debuxos feitos sobre cartóns de tabaco e coa anilina negra e vermella da zapatería de meu pai. Recordo que os comerciais de Betanzos que viñan pola taberna dicían que era unha pena que eu non estudase.

Pero todo iso aínda non chegaba para alumarme o camiño e ós 12 anos saín da escola para traballar de carpinteiro dous anos. Dada a miña condición social, era moi lóxica a elección. Por fortuna metín unha macheta nunha perna a tempo e iso cambioume a vida. Púxenme a estudar de novo, gañei unha beca e entrei no marabilloso Instituto Laboral de Betanzos. Alí, seguindo a primeira ensinanza de miña nai, estudei moito. Aínda que quede mal dicilo, sacaba as mellores notas do Instituto, aprobei os dous primeiros anos xuntos, o que creou un certo mito arredor de min, e estudaba sen parar, aproveitando que coas mozas non me ía moi ben, posto que a elas non lles gustaban nin lles gustan os *chapós*, palabra moi despectiva que, a falta doutra cousa, eu levaba con orgullo. Recordo

con cariño e gratitude moitos profesores daquel Instituto e algúns amigos daquel tempo que aínda o siguen a ser.

O seguinte acto máxico tivo lugar a finais do bacharelato. Estaba facendo na taberna o meu primeiro óleo e apareceu andando pola porta nada máis e nada menos que don Luis Monteagudo, daquela director do Museo Arqueolóxico da Coruña e máis tarde profesor meu na Universidade de Santiago. Falamos de moitas cousas; el quería chegar ó coto de San Xoán de Medela, porque entendía que alí tiña que haber mámoas; eu ensineille o castro de Leiro e recordo un consello del con respecto ó debuxo e á pintura: *COPIA DEL NATURAL!* E daquela empecei a facer retratos á xente que viña pola taberna. E a xente empezou a dicir que se parecían ós retratados e iso estimuloume máis para seguir.

Probablemente entrei na Facultade de Xeografía e Historia por don Luis. Alí seguí estudando todo o que puider, seguí levando boas notas e por conseguinte seguí mantendo a beca, que era esencial. Don Luis ensinoume os segredos do debuxo arqueolóxico e puntualmente debuxei para o Museo do Pobo Galego e para o Departamento de Arqueoloxía. Recordo que mesmo ó final da carreira, en 1980, fun con ese departamento, protexido polo catedrático José María Luzón, admirador de don Luis e máis tarde director do Museo Arqueolóxico Nacional e do Museo do Prado, como debuxante un mes á Serra do Caurel. Foi unha experiencia extraordinaria.

Parecería lóxico que rematase por ser arqueólogo, pero aquel departamento, dirixido por don Carlos Alonso del Real, era demasiado caótico para o meu gusto e especialiceime finalmente no departamento de Historia Moderna, que era o máis prestixioso de España naquel tempo, e que dirixía don Antonio Eiras Roel coas técnicas máis modernas, derivadas da francesa *École des Annales*.

Sería xa de volta en Betanzos, e moitos anos máis tarde, cando fixen os cursos de doutoramento en Historia Contemporánea, por influencia do catedrático Xosé Ramón Barreiro Fernández e, aínda despois, cando finalmente fixen a tese de doutoramento en Arte Medieval que resultou ser o que máis me gustaba, levado en boa maneira polo debuxo arqueolóxico e polo feito de estar na capital do gótico galego, que era e é Betanzos.

Pero antes de todo iso aínda recordo outro acto máxico e decisivo: estaba no último curso da Universidade (1979-80) e apareceu ó noitecer pola casa de Presedo, Eduardo Fuentes acompañado por un tipo alto e con alzacuellos que resultou ser Santiago de la Fuente. Aquel xesuíta, irmán de Vicente, alcalde de Betanzos naquela hora, estaba tomando o pulso á realidade cultural de Betanzos e da comarca e quería saber con que persoas se podía contar. O caso é que mantivemos a relación ininterrumpidamente desde aquela e un día Vicente propúxome contratarme para salvar e organizar o Arquivo Municipal e para poñer en pé a Biblioteca. Como eu tiña a cabeza na universidade, entrei sen demasiado entusiasmo. Pero todo cambiou inmediatamente o día que cheguei ás antigas Escolas de San Francisco, un edificio ruinoso, e vin no piso de madeira, con buratos perigosos sobre os que había que tirar táboas, e con puntales que aguantaban do tellado a punto de caerse, aquela morea de papeis espallados caoticamente, os máis antigos (iso saberíoo despois) do Arquivo Municipal. Pois ben, en vez de deprimirme, ilusioneime e propúxenme crear unha institución que se poidera chamar con rigor Arquivo Municipal de Betanzos. Sería, moi probablemente, a meta principal da miña vida profesional. E, aínda que soamente fose por iso, creo que estes 40 anos xa valeron a pena, porque non só foi o Arquivo Municipal senon moitos outros da cidade e de fóra os que se salvaron e organizaron...

Aqueles dous primeiros anos, 1981 e 1982 foron increíbles, pero tiven que irme facer a mili a Colmenar Viejo e ó Goloso, cerca de Madrid, na Brunete.

Nese tempo, Vicente de la Fuente sacou a concurso-oposición a praza de arquivirobibliotecario e, despois de andar polos labirintos da mili cun voluminoso saco

Luis Monteagudo García arredor de 1980.
Foto: Alfredo Erias.

de libros ó lombo, presenteime e gañeina. Empecei a traballar a media xornada, porque seguía na mili, o 1 de maio de 1983 e, por outra parte, houbera eleccións e o novo alcalde era Antolín Sánchez Presedo.

Antolín, a principios de 1984 engadiu ás miñas responsabilidades a de director do Museo das Mariñas e do Anuario Brigantino e o resto xa o coñecedes e, polo tanto, non vos vou falar do que fixemos ou deixamos de facer no Arquivo, na Biblioteca, no Museo e no Anuario Brigantino, porque son institucións todas elas moi abertas en Internet.

***

Cando a principios de 1984 me tiña que responsabilizar de tantas cousas, traía un bagaxe de estudos, si, pero tamén outro tipo de bagaxe. Eu nunca deixei de ser o fillo do zapateiro de Presedo (que era tamén trompetista; de feito rematou tocando na Banda de Música de Betanzos cando meus pais, xa vellos, viñeron vivir á rúa de San Francisco). Eu traía na cabeza algo que me acompañou sempre: os códigos de conduta da aldea e de meus pais, sobre todo de meu pai, quizais porque vira máis mundo e sabía mellor o que era a vida. Un deses códigos consistía en ser home de palabra. Cando meu pai se refería a alguén e engadía que non te podías fiar del poque era un bailanacriba, estaba claro que non era home nin era nada. Tamén me insistía en que nunca xogara a cartos (porque coñecía xente que se arruinara así) nin fora a casas de mulleres, porque algún compañeiro músico morrera de sífilis.

Como sabía que eu era máis ben rebelde, sempre que ía á escola, primeiro, e ó Instituto e á Universidade despois, me dicía: non lle contestes ós profesores. E esa idea metida a lume no meu cerebro tenme axudado moito, porque andando polo mundo a prudencia é sempre boa compañeira.

E como a familia sufrira por temas políticos, outra idea permanente foi a de que non me metera en política, cousa que cumprín e creo que me axudou a manter unha liña de independencia nas institucións que dirixín en Betanzos.

E recordo os contos que se contaban na nosa lareira, tales como os da Santa Compañía que te deixaban acaneando de medo.

Outra idea era que respectase ós vellos e en Presedo había dúas pobres de solemnidade chamadas Carmen de Claudino e Avelina que tódolos rapaces as martirizaban, sobre todo a Avelina que se volvía tola. Todos menos eu, claro, que quedaba illado, lonxe. Naturalmente, esas mulleres queríanme moito e de feito a Carmen fixenlle varios retratos e mesmo un de grandes dimensións.

Porque hai que dicir que a aldea, herdeira de costumes ancestrais, tamén ten esta parte escura. Aínda recordo as últimas pelexas a navallazos nos bailes e os contos dos vellos sobre as proezas da súa mocidade, como cando viñan dos bailes e lle poñían o carro no tellado a algún veciño ou o cravaban coa cabezalla para baixo na horta.

O caso é que o respecto ós vellos acompañoume toda a vida e sempre me entendín ben con eles, especialmente se eran sabios, como foi o caso, en Betanzos, de don Francisco Vales Villamarín que nos últimos anos da súa vida e, en boa maneira, polo traballo de Santiago e Vicente de la Fuente, se converteu nun mito sobre o que construír o futuro cultural que hoxe temos. Recordo que, en tempos de Vicente de la Fuente, se me encargou organizarlle a mostra polo seu 90 cumpreanos. Aquilo foi o xermolo do futuro Museo das Mariñas. E recordo tamén que case tódolos días ó saír pola tarde da Biblioteca, ía á súa casa e con frecuencia tiña que levantarlle o ánimo, porque ós seus 90 anos tendía a

A. Ure

deprimirse. Así que eu faláballe dalgunha investigación que el podía facer e daba gusto ver como, de pronto, se lle iluminaba a cara. Logo, a súa fiel e moi agarimosa criada, María, facía unha tortilla, e cuns vasos de viño de Betanzos a vida sorriános de novo. Mesmo nestas andanzas lle fixen varios retratos. Que quede moi claro, agora que me vou, que sempre estiven moi orgulloso de herdar de don Francisco o Anuario Brigantino e a el e ós seus fillos a cidade de Betanzos debe estarlles sempre agradecida polo seu legado intelectual, documental e bibliográfico.

Logo, claro, volvendo ós códigos da aldea, habíooos verdadeiramente curiosos. Unha vez, sendo moi neno, ía enriba dun carro de vacas con meus pais cara ó Fondo de Leiro e, de súpeto, pasou algo que nos deixou parados e dubidosos: unha bandada de corvos atravesou o ceo por riba de nós gorxeando a todo gorxear e a dúbida estaba en se pasaran da dereita para a esquerda ou da esquerda para a dereita, porque diso dependía se seguíamos para diante ou regresabamos para a casa. Dubidamos un tempo; os augures que entendían destas cousas non andaban por alí e, finalmente, meu pai decidiu seguir. Por sorte non pasou nada malo.

Algo parecido descubrín cando me decatei que algúns bichos eran sagrados na aldea, sen máis explicación. Sagrados e punto. E curiosamente descubrino no Instituto de Betanzos. Recordo que, estando na clase de Literatura da profesora Kati, de pronto unha rapaza empezou a berrar toda alporizada: *Profesora, profesora hay un grillo en clase!* Kati, que era moi boa persoa, pero que adoitaba ter uns xestos, digamos, imperativos, inmediatamente sentenciou: MATADLO! E nese momento levanteime como por resorte en defensa do griliño, porque xamais na aldea se mata un grilo. Nunca. Kati daquela cortoume e dixo: *Bueno, bueno, bueno, echadlo fuera!* Aí rematou o asunto, pero a min ensinoume moito aquel inesperado acontecemento.

Un dos códigos que meu pai me deu para axudarme na vida, aínda que hoxe pareza politicamente incorrecto (porque hoxe é incorrecta calquera cousa, a verdade), foi este: neno, apártate dos tontos que ademais son malas persoas!

Ben, o caso é que, ó longo da miña vida ou estiven só ou con xente que tiña algo interesante que dicir. Por algunha razón xunteime sempre a persoas intelixentes (que non

teñen necesariamente que ver con ter estudado; de feito tamén atopei moitos tontos con estudos). O caso é que todo isto axudoume á hora de facer o Anuario Brigantino.

Resumindo: todo aquilo que parecía un gran problema e unha dificultade foi o que me trouxo ata aquí, foi o que me axudou a espabilar, a medrar e a atopar, en definitiva, o meu camiño, a facer unha obra e, o que é máis importante, a axudar a moitas persoas a facer a súa, tendo como tiven nas miñas mans unhas institucións marabillosas, nunha cidade, Betanzos, que hoxe espero que se recoñeza como unha das capitais culturais de Galicia.

Betanzos aínda ten moito que dicir e estes 40 anos quero velos como unha introdución a un futuro esplendoroso no que a nosa cidade amose ó mundo (a través dos milleiros de visitantes, especialmente peregrinos que veñen e virán) o mellor da nosa Galicia universal.

Moitos rapaces dos nosos días, que se criaron sen valorar as cousas, que o tiveron todo por nada, en realidade faltoulles ese plus de dificultades que se precisan para facerse adultos de verdade. Os rapaces precisan retos e os pais, con todo o amor do mundo, estamos empeñados en non querer que sufran coma nós. Pois como adoita dicir o meu fillo Alberto (que entre paréntese direivos que, ademais de ser enxeñeiro de edificación, fala francés, inglés e alemán), non hai gloria sen sufrimento.

E para rematar vouvos contar agora unha última anécdota curiosa: **o día que me perdín en Betanzos**. Tería 3 ou 4 anos, era o Día do San Roque, viñera con meus pais a Betanzos á festa á casa de miña avoa Isabel, na Fonte de Unta, e non tiña ollos suficientes para ver tantas marabillas: as danzas (acórdome de ver bailar ó Cueiro), os xigantes e cabezudos, os escaparates, postos de mil cousas pola rúa e xente por todas partes. De súpeto, horror! Non vexo a miña mamá e empezo a berrar por ela a pleno pulmón. MAMÁAAA, MAMÁAAA...! Arredor de min fíxose un círculo de persoas que me miraban como se eu fose un bicho raro. Ó pouco tempo, que para min foi unha eternidade, apareceu correndo a miña mamá e agarreime a ela con forza, logo entramos na Cabeza do Cabalo e alí un home preguntoume: e logo que pasou oh? E eu díxenlle: **e que non sabía o camiño**.

FOI UN HONOR INMENSO, INCRIBLE!
MONTÍSIMAS GRACIAS!

Teresa Garea
e Alfredo Erias.

Anume

Arume

Palabras de María Barral Varela, alcaldesa de Betanzos

Moi boa noite a todos e a todas. Querido Alfredo, exalcaldes de Betanzos, alcalde de Abegondo, comité organizador, amigos e amigas:

Cando se participa nunha homenaxe como esta por xubilación, habitualmente é doado falar do homenaxeado, porque ó longo da súa vida se dedicou a algo en concreto e dedicou a súa vida, a súa alma a levalo a cabo. Comprenderedes que no caso de Alfredo é moi difícil nunha intervención breve recoller todo o que significou e significa para un concello como o de Betanzos cando ó longo de corenta anos se dedicou a tocar tantos e tantos paus: director do Museo das Mariñas, director do Anuario Brigantino, director do Arquivo e da Biblioteca Municipais e ademais pintor, ilustrador, historiador, etc., pero, sobre todo, i é algo que eu quero recalcar, porque de todas esas facetas xa faláron todos, sobre todo persoa, e vou empezar por isto porque me parece o máis importante. Porque de Alfredo, a súa xenerosidade, a súa fidelidade ó Concello e ó servizo público, a súa preocupación demostrada ó longo de tantos e tantos anos, este, escoítademe ben, este é o seu maior legado e sei que é moito dicir, pero este, asegúrovos, é o seu maior legado e conseguíuno a base de estar sempre, sempre, que o Concello o necesitou, de notar a súa presenza cando as cousas non ían ben e de pasar desapercibido cando todo estaba amañado.

Alfredo será sempre lembrado no Concello pola súa dedicación incansable a Betanzos, por poñer orde ó pasado do noso municipio, da nosa cidade, que se di moi rápido, por tratar de buscar explicacións sobre a nosa orixe, nun Betanzos cheo de historia e dunha historia que marca e debe marcar o noso futuro, por poñer en valor pezas que a moitos e moitas nos pasarían desapercibidas para un Museo que creceu exponencialmente estes anos xunto a el e que hoxe se queda pequeno por mor dese traballo incansable de Alfredo na procura de tesouros, tesouros que hoxe, en gran medida grazas a el, están expostos para quen os queiran visitar, por recopilar traballos científicos e técnicos e resumir a actualidade betanceira nun Anuario Brigantino que hoxe en día é un referente como publicación científica.

Alfredo foi e é, aínda é, ese funcionario que vive permanentemente entre nós, presente, aínda que permaneza encerrado longas etapas no seu despacho do complexo cultural de

Santo Domingo, cun traballo, o seu, dende hai anos, transversal, e do que dependen e parten moitas cuestións que incumben a todos os departamentos municipais. Alfredo é tamén ese traballador que despois de anos e anos de servizo ó Concello, segue tendo a paciencia precisa de saber esperar ese momento oportuno para chamar á porta e seguir mellorando polo ben de Betanzos a Biblioteca, o Museo, facer algunha mostra ou algunha publicación, ou algunha conferencia, etc. Ese traballo que todos e todas coñecemos. É unha parte fundamental na cultura de Betanzos, no seu pasado, no seu presente e estou segura que no seu futuro.

Remato con tres mensaxes. Grazas Alfredo no nome desta Corporación, creo que podo dicir no nome de todas as que nos precederon, no nome do Concello e dos betanceiros e betanceiras, polo teu traballo e dedicación, por todo o que fixeches por Betanzos ó longo dunha vida dedicada ó estudo da nosa historia, como dicía, que debe marcar o noso futuro.

Compráceme e celebro pensar que eses fíos invisibles dos que falache no teu discurso te levasen ata o Concello de Betanzos e que atoparas ese tesouro que é o que ti sabías facer de forma natural, porque de verdade o que resultou ser foi un tesouro para o Concello de Betanzos.

Grazas e deséxoche de corazón que esta nova etapa que vas començar nuns días a disfrutes plenamente con saúde, coa túa xente, e desde logo espero que continúes a vir polo Concello onde seguro que te botaremos moitísimo de menos. Grazas!

María Barral Varela,
alcaldesa de Betanzos.

Foto: Arume.

Intervención de Antolín Sánchez Presedo. Foto: Arume.

Arume

Alfredo entrega a Juan Ma García Otero a revista *Restauro* encuadernada.

ereses Garea reivindicou a obra pictórica de Alfredo

Arume

José Mª Veiga

Alberto López

Teresa Garea

Alfredo Erias

Ermita Rodríguez

Arume

Os 3 fillos de Alfredo interviñeron: Felipe (con Julie e Isabel) desde Kioto; Alberto (con Ana) e Pablo, no acto. Así mesmo, a familia arxentina tamén mandou unha nota de adhesión e agarimo.

Intervención do alcalde de Abegondo, José Antonio Santiso Miramontes.

Esta homenaxe, na que tanto empeño puxo Vicente de la Fuente, foi o escenario da súa última intervención pública, posto que, pouco despois, o 22 de decembro deste 2021, faleceu na súa casa de Betanzos, rodeado pola súa familia. O seu papel como alcalde de Betanzos (26-09-1979 / 23-05-1983), especialmente no ámbito cultural, será inesquecible.

NORMAS DE PRESENTACIÓN DE ORIXINAIS DO ANUARIO BRIGANTINO

Tema

O *Anuario Brigantino* é una revista de investigación nos campos da Arqueoloxía, Historia, Historia da Arte, Historia da Literatura e Antropoloxía, podendo admitir excepcionalmente outros, segundo o criterio do Comité Científico. O ámbito de investigación primará o marco xeográfico de Betanzos e a súa comarca, sendo extensible ao resto de Galicia. Está editada polo Concello de Betanzos e a súa periodicidade é anual.

Orixinais

Os orixinais deberán ser inéditos. Oportunamente e diante de traballos de especial interese, o Comité Científico poderá contemplar a publicación de traducións, a reedición de traballos raros e/ou antigos, así como edicións corrixidas e/ou aumentadas de traballos publicados fóra da revista.

Formato, lingua e soporte

Os traballos deben enviarse por correo electrónico a anuariobrigantino@betanzos.net. Os textos remitiránse en galego, castelán, portugués ou inglés en calqueira programa de procesador de textos (Word, Open Office e similares) e as fotos en formato JPEG ou TIFF.

Extensión e ilustracións

Unha vez maquetado co estilo propio do *Anuario Brigantino*, aconséllase que o traballo non supere as 25 páxinas, se ben o Comité Científico poderá establecer as excepcións que considere oportunas.

Autor-Autores

Engadirase unha nota biográfica do autor ou autores, que non exceda as 5 liñas maquetadas. Dita nota debe incluír o correo electrónico, a institución onde presten os seus servizos e a labor que desempeñan.

Sumario e Abstract

Os orixinais deberán acompañarse dun sumario ou resumo na lingua do traballo e outro (abstract) en inglés, que non deben exceder, cada un, das 10 liñas maquetadas. Ademais haberá que escoller cinco palabras

clave que definan o contido do traballo e presentalas no idioma orixinal do traballo e na súa tradución ao inglés.

Texto

Empregarase a cursiva para aquelas palabras que se utilicen como denominacións técnicas ou sexan alleas á lingua na que se redacta o orixinal.

Utilizaranse as comiñas « ... » para as citas textuais breves (inferiores a 50 palabras); as demais irán en parágrafo á parte e sangradas na marxe esquerda sen entrecomiñar. As comiñas simples " resérvanse para conter significados. As supresións de texto nas citas indicaranse mediante tres puntos entre corchetes [...]. As intervencións do autor nas citas tamén se farán entre corchetes.

Citas bibliográficas

Citas parentéticas complementarias da bibliografía final.

No texto, entre paréntese, sitúase o apelido (ou apelidos, se se considera) do autor ou autores, con minúscula e sen a inicial do nome propio, seguido por coma, espacio e ano de publicación.

Se é preciso, despois de dous puntos, irá o número de páxina (se se sinala a primeira e a última, sepáranse por un guión). Se se trata dunha obra en varios volumes, antepoñerase o número do que corresponda ó da páxina, separados por coma. Se o envío non é a unha páxina senón a unha columna, un documento, etc. incluírase antes da cifra a abreviatura correspondente.

Exemplos: (Miguez, 2000), (García Bellido, 1943: 21), (Pastoureaux, 1988: 261-316), (Meijide, 1988: doc. 2, 38).

Cando no mesmo ano hai dúas ou máis publicacións dun mesmo autor ás que hai que referirse, colócase detrás do ano unha letra para identificalas: (Monteagudo, 2000a). Cando se inclúe o nome do autor no texto, entre parénteseponse só o ano e, se procede, as páxinas. Exemplo: Como indicou Barreiro Fernández (1984: 51)...

Se hai máis dun autor, inclúense todos ata tres, separados por comas, e se hai máisponse só o primeiro seguido de et al.

Notas ó pé

As notas ao pé aparecerán ao final do texto e non conterán referencias bibliográficas, xa que estas deberán aparecer dentro do propio texto e colocadas entre parénteses. As notas ao pé servirán unicamente para desenvolver de forma somera algunha idea ou aportación que non vaia aparecer no texto do artigo. Empregaranse as notas ao pé para citar as obras literarias antigas, as notas ao pé e os recursos electrónicos:

Recursos e edicións dixitais

Indicarase a dirección web e a data de consulta entre corchetes.

RICCIONI, Stefano (2008): «Épiconographie de l'art roman en France et en Italie (Bourgogne/Latium). L'art médiéval en tant que discours visuel et la naissance d'un nouveau langage», Bulletin du Centre d'Études Médiévales d'Auxerre, no 12 [<http://cem.revues.org/index7132.html>]. Consulta de 10-10-2008].

Notas de prensa

Poderán ir como nota ao pé indicando o título da publicación, a data de publicación, o número do exemplar e as páxinas. En caso de contar un título a nota ou a imaxe empregada, deberá ser escrito en cursiva.

Obras literarias antigas

Acoleranse ás referencias abreviadas de uso común, precedidas do nome do autor en maiúscula e do título da obra: SAN ISIDORO, Etimologías, II, 3, 5, entendéndose libro II, capítulo 3, sección 5. No caso de utilizar edicións modernas das mesmas, seguirase o formato da norma antecedente. Os textos bíblicos serán citados así: Éxodo 5, 1-2; Apocalipsis 12, 7. Pódense tamén utilizar as abreviaturas convencionais dos libros: Ex. 5, 1-2; Ap. 12, 7.

Bibliografía final

Monografías e obras colectivas

APELIDO(S), Nome completo (ano): Título en cursiva. Editorial, lugar de edición, [vol./tomo]. De existir varios autores, cada nome e apelido(s) se separarán por punto e coma. BARNAY, Sylvie (1999): Le ciel sur la terre. Les apparitions de la Vierge au Moyen Âge. Éditions du Cerf, París.

Se se trata dunha obra colectiva citada na

súa integridade, indicarase «ed./dir./coord.» entre o nome do compilador e o ano de edición.

CARRERO, Eduardo; RICO, Daniel (eds.) (2004): Catedral y ciudad medieval en la Península Ibérica. Nausicaá, Murcia.

Artigos de revistas

APELIDO(S), Nome completo (ano): «Título». Nome da revista en cursiva, vol./tomo, no, páxinas. YARZA LUACES, Joaquín (1974): «Iconografía de la Crucifixión en la miniatura española, siglos X al XII». Archivo Español de Arte, t. XLVII, no 185, pp. 13-38.

Capítulos de libros e contribucións en actas de congresos

APELIDO(S), Nome completo (ano): «Título». En: APELIDO(S), Nome completo (ed./dir./coord.): Título do libro ou volume de actas en cursiva. Editorial, Lugar de edición, [vol./tomo], páxinas. KENAANKEDAR, Nurith (1974): «The Impact of Eleanor of Aquitaine on the Visual Arts in France». En: AURELL, Martin (dir.): Culture Politique des Plantagenêt. Université de Poitiers-Centre d'Études Supérieures de Civilisation Médiévale, Poitiers, pp. 39-60.

Se o autor do capítulo coincide co autor do libro, non se reitera o nome, dándose por sobreentendido. SAUERLANDER, Willibald (1974): «Über die Komposition des Weltgerichts-Tympanons in Autun». En: Romanesque Art. Problems and Monuments. The Pindar Press, Londres, vol. I, pp. 223-267.

Catálogos de exposicións

Título da exposición en cursiva (ano), catálogo da exposición (Lugar, ano). Editorial, Lugar de edición. The Year 1200. A Centennial Exhibition at The Metropolitan Museum of Art (1970), catálogo da exposición (Nueva York, 1970). The Metropolitan Museum of Art, Nueva York.

No caso de citar unha contribución concreta dentro dun catálogo, proceder segundo a norma precedente incluíndo os datos precisos da exposición de acordo coa presente norma. CUADRADO, Marta (2001): «Virgenes abrideras». En: Maravillas de la España Medieval. Tesoro sagrado y monarquía, catálogo da exposición (León, 2000-2001). Junta de Castilla y León, vol. I, pp. 439-442.

Teses doutorais e memorias de investigación inéditas

APELIDO(S), Nome completo (ano): Título da tese en cursiva. Tese doctoral/memoria de investigación inédita, Universidade/centro de investigación.

PÉREZ HIGUERA, María Teresa (1974): Escultura gótica toledana. La catedral de Toledo (siglos XIII- XIV). Tesis doctoral inédita, Universidad Complutense de Madrid.

Edicións de fontes e obras literarias

NOME E APELIDO(S) (ano): Título en cursiva. Edición de APELIDOS, Nome (ano da edición moderna): Título da edición en cursiva. Editorial, Lugar de edición, [volume/tomo].

JOHANNES GERSON (1363-1429): Opera Omnia. Edición de DU PIN, Louis Ellies (1987): Johannes Gerson. Opera Omnia. George Olms Verlag, Hildesheim, vol. III.

Se non se pode precisar a data exacta da fonte orixinal, indicárase o século, e se tampouco fose posible indicar isto, deixárase en branco indicando ó final a data da edición moderna.

Ilustracións

As imaxes incluídas serán fotografías ou deseños libres de dereitos. En caso de reproducir imaxes xa publicadas, deberá citarse debidamente a fonte orixinal. No caso de imaxes tomadas de Internet, especificárase a dirección web e a data de captura. En todo caso, o autor do traballo será o responsable de calquera posible vulneración de dereitos. O envío das imaxes debe facerse en formato JPG ou TIFF, cunha calidade mínima que permita a súa edición e maquetación. De non ser así, poderá ser descartada. De existir un lugar determinado dentro do texto para a colocación das imaxes, debe ser indicado cunha numeración correlativa (Imaxe 1, Imaxe 2, etc.) para facilitar o traballo de edición posterior. Cada foto deberá ir acompañada dun texto para o pé de foto no que se citará a información do seguinte xeito: APELIDOS, Nome (Ano). Título ou descrición da fotografía en cursiva. Medidas, fondo.

Fig. 14. FERRER (ca.1890). Vendedoras na rúa da Porta da Vila. Arquivo Municipal de Betanzos.

Se se trata da reprodución dalgunha obra de arte o sistema será similar:

APELIDOS, Nome (Ano). Título da obra en

cursiva. Material e medidas se se coñecen. Fondo do que procede.

Fig. 15. LÓPEZ CRESPO, J. (1903). José Ildefonso Portal Montenegro. Museo das Mariñas.

Dereitos

Os autores serán sempre os responsables legais dos seus textos. Non se poderá esixir ningún tipo de remuneración económica nin a publicación do traballo supón ningún tipo de relación contractual co Concello de Betanzos.

Revisión

Será decisión do Comité Científico a publicación definitiva de cada traballo, tratando sempre de corrixir xunto co autor todos aqueles erros que sexan advertidos.

Os artigos de investigación estarán avaliados por dous expertos no tema, revisando o traballo de forma anónima seguindo o sistema de dobre cego e emitindo un informe no que se valorará a pertinencia da súa publicación.

A revista comprométese a adoptar unha decisión sobre a publicación de orixinais nun prazo de seis meses, reservándose o dereito de publicación nun prazo de dous anos, dependendo sempre das necesidades da revista.

O *Anuario Brigantino* contactará cos avaliadores aos que lles remitirá unha copia do texto sen indicio directo da identidade do autor e un modelo de informe no que se poida avaliar o contido do artigo, os aspectos formais, a calidade do texto, a clasificación tipolóxica no que deberemos encadralo e un veredicto no que se aconselle ou non a súa publicación ou a súa corrección. Estes datos poden ser enviados ao autor, tamén de forma anónima para o seu coñecemento e para favorecer as eventuais modificacións.

Corrección

Casa dos Espellos conta cun Comité de Redacción que revisará todos os textos e poderá propoñer modificacións nos mesmos aos autores, que disporán dun prazo máximo de dúas semanas para solventar os erros indicados. Non se permitirán cambios substanciais do texto entregado.